

Az agrárátalakulás megváltoztatta a parasztság korábbi rétegződését. Csökkent a föld nélküli mezőgazdasági munkások és a gazdag parasztsztrók aránya, s megszűnt a régi nagybirtok. Alapvető réteggé vált a kisparasztság és növekedett a középparasztság aránya is.

A birtokviszonyok demokratizálásának jellegzetes vonása az agrárreform és az agrárforradalom sajátos összefonódása. A szegényparaszti forradalmi gyakorlat, az agrárforradalom erői szétfeszítették a reform kereteit. Az Alföldön — így Csongrád megyében is — az agrárátalakulás forradalmi folyamattá változott. Több volt a reformnál, összefüggött a társadalom előtt álló nagy forradalmi feladatok megoldásával, részbe volt az ország társadalmi berendezkedése demokratizálásának.

Ugyancsak megmozgatta a viharsarki parasztságot a föld védelméért folytatott igen éles osztályharc. Kíméletlenül elkergették a birtokost, a reakciós, a földreformot akadályozó tisztviselőt, a földreform ellen agitáló és aláírást gyűjtő apácákat. A tilalom ellenére kiosztották egy angol állampolgár nagybirtokát, megvédték és minden felosztás után újraválasztották a felsőbb intézkedéseknek nem engedelmeskedő, a szegényparasztsztrók érdekeit képviselő bizottságokat. A földreform védelmében folytatott harc része volt a demokráciáért folyó osztályharcnak, és mindig összekapcsolódott a reakció elleni harccal. Nemcsak a rendeletek túllépése, hanem az alaprendelet szegényparaszti értelmezésében történő végrehajtása s az ezt módosítani akaró rendeletek figyelmen kívül hagyása is jellemzi ezt az osztályharcot.

Tartalmát és eredményeit tekintve az 1945-ben kezdődő földreform tehát *demokratikus agrárforradalom* volt.

A földreform megindított egy forradalmi folyamatot, de nem oldotta meg véglegesen a magyarországi agrárproblémákat. A birtokviszonyok megváltoztatása csak kezdetét jelentette az agrárátalakulásnak. Elsősorban a Magyar Kommunista Párt ismerte fel, hogy a földreform nemcsak földhöz juttatta a szegényparasztsztrágot, de magában hordozza az újabb, a szocialista agrárviszonyok megteremtésének lehetőségét is.

Kanyar József:

A krónika- és a helytörténetírás lehetőségei a honismereti mozgalomban

Előljáróban két alapvető kérdést kell tisztáznunk. A címben adott két fogalom: mind a krónika, mind pedig a helytörténet kettős arculatú fogalmak; egyszerre *műfajok* és egyszerre *források*. A krónikák *mészvázai* a történeti műveknek: az üzemi krónikák az üzemtörténetnek, a história domusok (a memoriale parochiaek) az egyháztörténetnek, a falu-, a város-, a megye- és a régiókrónikák pedig a falu-, a város-, megye- és a régiótörténetnek, s egyben forrásai ugyanakkor a *köztörténetnek* is.

A krónikák mikrohelytörténetek, statikus elemei az emberi közösségek, az üzemek és intézmények tükrének. Tehát a krónikák statikus, extenzív, a helytörténetek pedig dinamikus, intenzív műfajok.

Módszerében lehet a *krónika* adatközlő, kérdőíves válaszos és képekkel dokumentált. Az *adattártól* azonban jelentősen különbözik. Az adattár a történelmi jelentőségű adatok sokrétű gyűjteménye. A krónika pedig e történeti adatok *időrendi* gyűjteménye.

Levélárunk a felszabadulás 30. esztendejének megünneplésének és a honismereti mozgalom 15. évfordulójára való tekintettel — sok más levéltárhoz hasonlóan — több intézménnyel és társadalmi szervevel együttműködve *községi képes adattárakat* készítettetett. A 15 oldalas, kérdőíves, képes adattárak a községek gazdasági, természeti, társadalmi és kulturális életének bemutatására törekedtek, bemutatva a falvak történelmi emlékhelyeinek, műemlékeinek, szociális, népmozgalmi, egészségügyi és sportéletének is a legfontosabb adatait.

A kutatótörténész a megmondhatója annak, hogy mennyivel értékesebb egy összeírás, ha annak melléklete egy-egy korabeli fényképfelvétel. Így készült el megyénkben több mint kétezer felvételből a Balatonszentgyörgyi krónika, amelyet képeskrónikának neveztünk el.¹ A fényképek gyűjteményes fondjainak a fontosságára külön is szeretnék rámutatni. Ha olyan épületeknek, vagy épületegyütteseknek a története után kutatunk, amelyeknek a külső leírásnál több, megbízhatóbb s főképpen hitelesebb jegyekre van szükségünk, akkor bátran használjunk *fényképezőgépet*, úgy azonban, hogy a képsorozatokban mindenkor *dokumentumszerű* gondosságra törekedjünk. Az üzem *környezettörténelméhez* nélkülözhetetlen levéltári és múzeumi forrás tehát a fényképdokumentáció.

Ezekből az adattárakból rajzolódik ki előttünk a települések életének a felszabadulást követő 3 évtizedben bekövetkezett forradalmi léptékű változása: a fejlődés, a stagnálás vagy éppen a hanyatlás.

Az adatlapok összeírói között honismereti mozgalmunk számtalan neves és névtelen katonáját találjuk. *Pesty Frigyes* 1864-es kérdőpontjainak kitöltőihez hasonlóan (jegyzők, lelkészek, tanítók, községi bírók, elöljárók stb.) középiskolai tanulók, tanácstítkárok, termelészövetkezeti dolgozók, lelkészek, népművelők, könyvtárosok, pedagógusok és nyugdíjasok végezték el az adattárak összeállítását, mégpedig két példányban: az egyik a községben, főként az iskolában maradt vissza; a másikat pedig a Megyei Levéltár adattárában helyeztük el. Ha a Pesty Frigyes kezdeményezte adatszolgáltatás alkalmas arra, hogy a Széchenyi Könyvtár kéziratárának állományában szerepeljen, ezek az új adattárak — amelyek forrásértéke semmivel sem mondható kisebbnek mint a Pesty-féle kezdeményezése — mindenképpen alkalmasak arra, hogy a *helytörténetírás bázisintézményeiben*: a levéltárakban foglaljanak helyet.

E községi adatlapok később a *falukrónikák* alapjául is szolgáltak, nem véletlen, hogy az adatlapok hatására az elmúlt esztendőkből egyre több községben kezdték el a krónikaírás értékes munkálatait. De aligha hallgathatom el azt a körülményt, hogy e községi adattárak milyen értékes szolgálatot tehetnek a levéltárban a helytörténetírás feladatának, a helytörténeti bázisintézmények alapjainak a kiszélesítésében.

A csaknem két évtizedes honismereti mozgalomban az intézményeknek — főképp a levéltáraknak — a helyismereti munkát illetően egyik legfontosabb partnere *az iskola*. E tekintetben rendkívül szükséges, hogy a tanácsi közgyűjtemények folyamatos és tervszerű együttműködést építsenek ki a megyék művelődési osztályaival és a megyei pedagógus-továbbképzési intézményekkel.

Az *iskolatörténész-levéltárosok* — pedagógiai tapasztalataikat felhasználva — olyan helyismereti kiadványokat készíthetnek, amelyeket az iskolák a történelemóránkon, a szakköri foglalkozásokon és a helytörténeti vetélkedőkön egyaránt fel tudnak használni. Ilyen sorozatok voltak levéltárunkban pl.: megyénk és városaink történelmi arcképcsarnokai, amelyekből a tanulók megismerhették azokat a tudósokat, politikusokat és művészeket, akik a megyében éltek és maradandót alkottak. Olyan kiadványt is készítettünk — táblázatokkal és térképekkel —, amelyeken feltüntettük a megye műemlékeit és műemlékjellegű adatait, tájvédelmi területeit, arborétumait, ősfáit, parkerdőit. Így a tanár, amikor tanulmányi kirándulásra viszi osztályát, egyszerre kapja meg a térképeken a múlt ősi emlékeinek és a jelen élő és szépséges természetvédelmi területeinek a jelzeteit.

Iskola és levéltár című kiadványsorozatunk — Dokumentumok a szülőföldről alcím alatt — különféle történelmi korszakok dokumentált bemutatását végezte el, így többek között a reformkorról, a Tanácsköztársaságról, a cselédsorsról a két világháború között. E helytörténeti kiadványokat mindenütt eljuttatjuk az iskolákba, érdelemdúsabbá téve a történelemtanárok és a tanulók szülőföldszeretetét. Ezek a tanulók az iskola kapuit elhagyva bekapcsolódnak a honismereti mozgalomba.

¹ A balatonszentgyörgyi Képes Krónikát részletesen ismertette dr. Kiszling Máttyás a Honismeret 1977. 4. számában. (Szerk.)

A honismereti mozgalom legszebb eredményeit az *általános iskolákban* tudja felmutatni. Nem ártana, ha zenei anyanyelvünk ápolása tekintetében (népdalaink, népi játékaink, népmeséink tanítása) a mozgalomhoz kapcsolhatnánk az óvodák kicsinyeit is. Sajnálatos, hogy később, a középiskolák diáksága körében már erodálódni kezd (persze tanárja válogatja!), az egyetem és a főiskolák padosaiban pedig még inkább *pusztásodni* kezd a mozgalom, noha ezekben a közép- és felsőszintű oktatási intézményekben az érzelmi telítettségű mozgalomnak már az értelmi és cselekvő házaszeretet mozgósításával kellene párosulnia.

Nagy elismeréssel kell szólnunk a *megyék földrajzi neveinek* széles áradású gyűjtőmunkájáról, a nyelvészek, tanárok, néprajzosok, helytörténészek, diákok elismerésre méltó vállalkozásairól, amelyek során Zala és Somogy után lassan felzárkózik a többi megye is.

Elismerésre méltó az a kezdeményezés is, amelyet az *üzemi krónikáirás* érdekében tettünk a levéltár szakmai útmutatásával az üzemtörténet-írás *előiskolájában*. A közeljövőben várhatóan egyre több üzemben kezdik meg az üzem- és brigádtörténet-írás hasznos tevékenységét. Már az I. Veszprémi Üzemtörténeti Konferencián feltett kérdésre — arra ugyanis, hogy forrásai-e az üzemtörténet-írásnak a modern üzemtörténet-írás historia domusai: az üzemi krónikák és a szocialistabrigád-történetek — egyértelműen *igennel* válaszoltunk. De nemcsak e krónikák, hanem az évente elkészült és lezárt *krónikamérlegek* is jelentős források, de a krónikákat kiegészítő *dokumentumtárak* és *üzemi eseménynaplók* is.

Fontos, hogy a feltáró és kutató munka *rendszeres*, megbízhatóan *adatszerű* és *átgondolt* legyen, ne elégedjünk meg a kisebb-nagyobb közösségek életének a leírásakor a vezércikkyszerű, általános lelkendezésekkel, az előregyártott és kiszikkadt szópanelekkel, a statisztikai adatok élettelen absztrakcióival. A tematikailag is jól orientált helytörténeti kutatásokból levonható, általánosítható törvényszerűségekre — mintegy *hús-vér tartalomra* — épüljön rá a társadalomtörténeti tipológia.

Ugyanilyen korszerű igényeket kell szolgálnia a *nemzetiségi krónikáirás* és *helytörténet-művelésnek* is, amelyek nem halmozhatnak fel konfliktusanyagokat, hanem — az állam területén belül, de a szomszédos országok közötti összeköttetés szolgáltatában — mindig a műfaj hídjellegét kell figyelembe venni. Ebben látom én a honismereti mozgalom *integrációs képességét* és lehetőségét is. Ezért a korigényekkel együtt fejlődő honismereti mozgalom ne csak magyarázza a szülőföldet, hanem — a krónikáirás és helytörténetírás tudományosan is megalapozott művelésével — mindenkor oltsa a jövőbe a történeti hagyományokat.

A helytörténet-kutatás levéltári, múzeumi és könyvtári forrásai nagyon sokrétű lehetőséget teremtenek a kutatók részére. A helytörténész beáll tája és vidéke földjére, megismeri annak százados természeti és társadalmi erőit, amelyek azon a területen alapvetően meghatározták és rögzítették a táj és az ember viszonyát. Ezt a tájat a helytörténetíró és -kutató mindig szívesebben szeretné látni és arra törekszik, hogy a múlt elmaradt társadalmi és történelmi állapotának ismeretéből hasznos energiát szabadítson fel. A lokális és a regionális kutatásoknál különösképp aláhúzom a *történeti* tényezők jelentőségét a természeti, a földrajzi tényezőkkel szemben. Vannak, akik ez utóbbiaknak adnak *elsődleges* szerepet. Lehet, hogy egy kisebb tájegység esetében hangsúlyosabb szerephez jutnak a természeti és a földrajzi tényezők, vagy csaknem azonos súlyúak lesznek a történelmi, a politikai tényezőkkel, mögöttük azonban a táj historikumát sohasem szabad szem elől téveszteni.

A hazai krónika- és helytörténetírásnak nagyok a lehetőségei a honismereti mozgalomban. Míg a második világháború előtti évtizedekben a magyar helytörténetírás *fővároscentrikus* volt, addig napjainkban *vidékcéntrikus* lett. Se szeri, se száma a helytörténeti, a helyismereti kiadványoknak, évkönyveknek, falu- és üzemtörténeteknek, termelősövetkezet-történeteknek, almanachoknak, folyóiratoknak, periódikáknak, évfordulók alkalmi kiadványainak. Azt hiszem a reneszánszát élő magyar helytörténetírás és honismereti mozgalom produktumait ideje lenne *mérlegre állítani* tudománytörténetünk javára csakúgy, mint a munkák oroszlánrészét végző helyi szakemberek további hasznára; felszámolva ezáltal azt a visszhangtalanságot, amely még mindig körülveszi ezeket a kiadványokat vidéken és a fővárosban egyaránt. Másfelől pedig megerősítene a szerzőknek, szerkesztőknek és kiadóknak a vállalkozásuk tudományos értékébe és közművelődési hasznába vetett hitét. Mindenekelőtt a tudományos jellegű helytörténeti kiadványok mérlegét és végső számbavételét kellene elvégezni, majd pedig a népszerűen megírt honismereti kiadványokét.

E tekintetben két társadalmi szervünknek a közreműködését kellene igényelnünk: a Magyar Történelmi Társulatét és a Hazafias Népfront Honismereti Albizottságát. Az előbbinél a Történelmi Társulat Országos Elnöksége, a Magyar Tudományos Akadémia illetékes szakosztályának és történettudományi intézményeinek, valamint regionális szervezeteinek; az utóbbinál pedig a megyei honismereti bizottságok közbejöttével a megye tudományos és közművelődési intézményeinek segítségével kellene e munkát elvégezni.

E nagy jelentőségű, egész hazai tudományos és közművelődési, merem hinni: politikai, társadalmi és gazdasági életünket is érintő felmérésnél feltétlenül szükséges e kiadványok *lajstromszerű* számbavétele. A lajstromokba az alábbi adatokat javasolom felvenni: 1. a kiadvány neve, 2. a kiadó neve, 3. a szerkesztő neve, 4. a szerzők neve, 5. a kiadvány jellege.

A lajstromok elkészülte után az Akadémia 2. osztályának felkérésével kiváló hazai történészek 8–10 oldalas bírálati jelentéseket készítenének a kiadványokról. E jelentéseket az Akadémia megküldené valamennyi kötet kiadójának megnyugtató tájékoztatás céljából. A jelentések elkészülte után *kerekasztal beszélgetésre* hívná meg a Magyar Történelmi Társulat a kiadványok szerzőit, szerkesztőit és kiadóit.

Az elkészített jelentések alapján, egy központi történész szakember fogná egybe referátumszerű és vitaindító előadásban a Magyar Történelmi Társulat és az Országos Honismereti Albizottság együttes konferenciájának napirendjén a mondanivalókat. A vitaanyagot és az ahhoz készült hozzászólásokat mind a *Századok*, mind pedig a *Honismeret* hasábjain közzé kellene tenni.

Fűrészné Molnár Anikó:

Az üzemtörténetírás helyzete, eredményei, tapasztalatai Komárom megyében

A Komárom megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya és a Hazafias Népfront megyei Bizottsága támogatásával és irányításával működő Honismereti Bizottság egyik törekvése a megye helytörténeti kutatásának ösztönzése, elősegítése, a helytörténettel foglalkozó kutatók megismerése, összefogása.

A felszabadulás után 1958-ban jelent meg megyénkben először helytörténeti munka. A Tatabányai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága adta ki *Bárdos László István* Bányászszív és bányászokól c. tanulmányát, a tatabányai bányászok mozgalmairól. 1960-ban jelent meg — Tatabánya a szocialista fejlődés útján címmel — az első kötet folytatása, amely 1945–1960-ig tárgyalja Tatabánya történetét. A második kötet részben üzemtörténeti feldolgozás is. Csaknem 15 év elmúltával, a meginduló helytörténeti tanulmányok eredményeképp két kötetben megjelenhetett a Tatabánya története c. monográfia, szintén a városi tanács kiadásában. Kiegészítésként 1975-ben adták ki a Tatabányai kislexikont, amely szócikkekben tárgyalja a város üzemait. Tata város elkészült monográfiájának megjelenése a közeljövőben várható.

